

Németh István

„Szerette, ha szerették, de még inkább, ha csodálták”

Nemes Marcell, a műpártoló és az ember

Amikor 1911. május 20-án kelt adományozó levelében Jánoshalmi Nemes Marcell egy többségében modern magyar műalkotásokból összeállított, 79 darabot számláló kollekciót ajándékozott Kecskemét városának, hogy ezzel megvesse egy helyi képtár alapjait, már országszerte ismert műgyűjtőnek és mecénásnak számított.¹ Nem sokkal ezután Nemes még egy Domenico Tintoretto (1560–1635) által festett *Keresztelés* című oltárképpel is kiegészítette korábbi adományát, honorálni kívánván azt, hogy a helyi római katolikus egyház felkarolja s foglalkoztassa a kecskeméti művésztelep egyes tagjait.² De milyen személyes indítékok, motivációk állhattak e nagyvonalú gesztusok, s általában Nemes mecénási tevékenységének a háttérében? Mit lehet tudni egyáltalán Nemes Marcellról, az emberről?

Bár a legendás „marchand-amateur” neve gyakran szerepelt a halála után megjelent, anekdotikus elemekkel fűszerezett visszaemlékezésekben, életéről valójában viszonylag kevés hiteles érdemlő forrással rendelkezünk.³ Jellemző, hogy még születésének pontos dátuma sem szerepel a lexikonokban.⁴ Nemes Marcell (eredeti nevén Klein Mózes, illetve

1 Az adományozó levél teljes szövege s az ajándékozott művek listája egyaránt megtalálható Sümegi György 1975-ben publikált, mindmáig alapvető tanulmányában: Sümegi György: *Nemes Marcell, a műgyűjtő. Adalékok a magyar műgyűjtés századeleji történetéhez*, in: Cumania, Acta Museorum ex Comitatu Bács-Kiskun, Kecskemét, 1975, 275–300. o.

2 Az említett Tintoretto-kép adományozásával kapcsolatban, 1911. május 22-én írt levél közölve: Sümegi György: *A kecskeméti művésztelep dokumentumai (1909–1919)*, Budapest 2009, 126–127. o. A szóban forgó festményt még 1938-ban is kimutathatóan a kecskeméti Városi Könyvtár nagytermében őrizték, a II. világháború éveit azonban nyoma vesztett, s azóta is lappang. Lásd: Héjjas János: *Domenico Tintoretto festménye a kecskeméti könyvtárban*, in: Az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum Évkönyvei X. (1940), 99–110. o.

3 Az elmúlt évek újabb kutatási eredményeiről: Németh István: *Miért lett nemes – a Nemes? Legendák és tények Nemes Marcellról I.*, in: *Artmagazin* II. (2004) 4. szám 4–10. o.; Németh István: *Apostol vagy műkereskedő? Legendák és tények Nemes Marcellról II.*, in: *Artmagazin* II. (2004), 5. szám 4–15. o.; Németh István: *Legendák és tények Nemes Marcellról III.*, *A tutzingi várúr – a nemzet halottja*, in: *Artmagazin* III. (2005), 1. szám 4–13. o.

4 Mindez annál is furcsább, mivel Nemes Marcell pontos születési adatai már Meller Simon 1931-ben írt nekrológiájában is szerepelnek. Lásd Simon Meller: *Marcell von Nemes*, in: *Zeitschrift für Bildenden Kunst* 1931–32, 25–30. o. A Meller által közölt adatok helyességét több időközben előkerült korabeli dokumentum is igazolja.

Klein M[ór] Marcell) 1866. július 12-én született a délkelet-magyarországi Jankovácson⁵, egy népes zsidó család sarjaként.⁶ Gyermekkorának egy részét Hódmezővásárhelyen töltötte⁷, de már viszonylag fiatalon, az 1880-as évek elején Budapestre költözött. Éveken keresztül fa-és szénáru-kereskedőként, majd később bányavállalkozóként tevékenykedett.⁸

Nem lehet tudni pontosan, hogy Nemes Marcell mikor, s kinek az ösztönzésére kezdett el komolyabb formában képekkel foglalkozni. Hazai műtárgyvásárlásairól 1904-ből származnak az első adatok⁹, s neve 1905-től szerepel az ismert müncheni műkereskedő, Julius Böhrer számadáskönyveiben, akinek idővel az egyik legjelentősebb ügyfelévé vált.¹⁰ Nemes maga is üzletelt műtárgyakkal, a műgyűjtés, illetve műpártolás ugyanakkor egyfajta státuskompenzációs eszközt, a nemzettel való kulturális azonosulás kifejeződését jelenthette számára. Ernst Lajoshoz s más zsidó származású műbarátokhoz hasonlóan vágyott a címekben is kifejezett társadalmi megbecsülésre, s nem kis mértékben ez is motiválhatta egyre látványosabbá váló adományozói tevékenységét.

Tudjuk, hogy Nemes a gazdaság élénkítése terén tett erőfeszítéseire, illetve a Szépművészeti Múzeum anyagának hiánypótló művekkel való gyarapítására tett ígéreteire hivatkozva már 1906-ban szeretett volna valamilyen kitüntetésben részesülni. Bár az intézmény igazgatója, Kammerer Ernő fel is terjesztette őt az általa kért Ferenc József-rendre, semmi jele annak, hogy ezt valaha is megkapta volna.¹¹ Nemest azonban szemmel láthatóan nem csüggesztette el ez a kudarc. Még ugyanebben az évben Adolf von Menzel (1815–1905) két vázlatrajzát, s az aradi származású Guttmann Jakab (1815–1864) IX. Pius pápát ábrázoló márványszobrát ajándékozta a múzeumnak¹², az elkövetkező évek során pedig valóban sokat tett azért, hogy neve a művészet, illetve a kortárs hazai művészek nagyvonalú támogatójaként vonuljon be a köztudatba. Nemes már 1908-ban ismét több értékes műalkotással lepté meg a Szépművészeti Múzeumot. Különösen jelentősnek számított a csendéleteiről és madárképeiről ismert Bogdány Jakab (1660–1724) négy képének a megszerzése, annál is inkább, mivel az eperjesi születésű, s hollandiai tanulmányai után Angliába települő festőnek ekkor még alig akadt hiteles alkotása Magyarországon. A Régi Képtár vezetője külön cikkben méltatta a jeles műbarát ezen újabb, hézagpótló adomá-

5 A település csupán 1904-ben, Klánszky Ferenc plébános javaslatára vette fel a Jánoshalma nevet.

6 Nemes Marcell szüleiéről s egyes testvéreiről számos fontos információ található Nemes György 1979-ben megjelent önéletrajzi ihletésű regényében: Nemes György: *A fél múlt*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979.

7 Nemes Marcell hódmezővásárhelyi tartózkodásáról a halála után a helyi lapokban megjelent tudósítások is említést tesznek. Lásd többek között: *Ma temetik Pesten Nemes Marcellt, aki a vásárhelyi golyósboltból indult el tüneményes karrierje felé*, in: Vásárhelyi Reggeli Újság 1930. október 31. 1. o.; *Nemes Marcell, a nemzet halottja ötven évvel ezelőtt a vásárhelyi Grossman-cég segédje volt*, in: Vásárhelyi Friss Újság 1930. október 31. 4. o.

8 Nemes Marcell első „hivatalos” életrajza Kammerer Ernő 1906. január 30-án kelt felterjesztésében olvasható, mely 619/1906 sz. alatt található a Szépművészeti Múzeum irattárában.

9 Lásd: *Művásárlók és eladott művek lexikona 1894–1911*, in: *A Nemzeti Szalon Almanachja*, Budapest 1912, 280. o.

10 Nemes és Böhrer üzleti kapcsolatáról: Richard Winkler: *Jüdische Kunstsammler als Kunden der Kunsthandlung Julius Böhrer in München 1890–1938*, in: Wolfgang Stäbler (szerk.) *Kulturverluste, Provenienzforschung, Restitution. Sammlungsgut mit belasteter Herkunft in Museen, Bibliotheken und Archiven*, München/Berlin, 2007, 89–101. o.

11 Lásd Kammerer említett felterjesztését fent 8. jegyzet.

12 Guttmann Jakab említett, 1850-ben készült szobra jelenleg a Magyar Nemzeti Galéria gyűjteményében található. (Ltsz. 3316.)

nyait¹³, melyeknek köszönhetően Nemes Marcell még ugyanebben az évben megkapta a királyi tanácsosi címet. Mint ahogy Kammerer Ernő 1908. április 7-én a kultuszminiszterhez írt felterjesztésében olvasható, „...Nemes Marczel úr a fővárosi társadalomban, mint lelkes és áldozatkész műbarát szerzett magának elismerést, aki nem csupán régi mesterek alkotásainak, hanem főképp modern magyar festőművészek legjobb műveinek vásárlására tetemes összeget költvén, a műpártolás terén példát mutat...”¹⁴

1910 áprilisában, Nemes önmaga korábbi adományozásait is felülmúlva, kilenc művészettörténeti és nemzeti szempontból egyaránt jelentős műalkotással gyarapította a Szépművészeti Múzeum gyűjteményét. Az ekkor ajándékozott festmények között volt Munkácsy Mihály (1844–1900) remek olajvázlata, a *Colpachi iskola* (jelenleg: Magyar Nemzeti Galéria), Bogdány két újabb festménye, egy Mária királynőt, II. Lajos özvegyét megörökítő 16. századi németalföldi portré, a Fráter György meggyilkolásában nem kis szerepet játszó Francesco Sforza Pallavicini egy szintén ebből az időszakból származó képmása, (jelenleg: MNM, Történelmi Képcsarnok), illetve az akkor még magyar festőnek tartott Johann Kupezky (1667–1740) egyik fő műve, az *Önarckép feléségével és kisfiával*, melyet Nemes fedezett fel és azonosított egy párizsi magángyűjteményben.¹⁵ Mindezek után már nem kellett sokáig várni, hogy a jeles műbarát rég dédelgetett álma végre valóra váljon. Kulturális téren tanúsított áldozatos tevékenységének köszönhetően ugyanis Jánoshalmi előnévvel, 1910 nyarán, elnyerte a nemességet.¹⁶

Bár Nemes műgyűjtői és mecénási tevékenységét szakmai körökben többnyire nagyra értékelték, egyes korabeli bulvárlapok többször is az orra alá dörgölték, hogy valójában nem több, mint egy ügyes műkereskedő, akinek lényegében még az adományai is jól megtérülő üzleti befektetések, ne akarjon tehát az önzetlen, nagyvonalú műpártoló szerepében tetszelegni.¹⁷ Nemes önértetét igen sértették az ilyen és hasonló jellegű megnyilvánulások, mely többek között a gyűjtő egy 1910. július 10-én, Rippl-Rónaihoz írt leveléből is kitűnik: „...Te (...) ismered életem egész munkásságát, ismered lelkiütemet, azt a tiszta lelkesedést, mellyel a művészetet magamba fölszíttam és a műízlést terjesztettem. Te tudod, (...) hogy itthon ama néhány ember közé tartozom, akik egyáltalán vesznek képeket, s hogy vannak évek, amikor több képet vásároltam, mint az állam, mégpedig gyakran nem is ízlésem szerint, hanem a jobb ügy – a festő jobb ügye – érdekében! Bizonyára arról is van tudomásod, hogy a művészek közül igen sokan legelőször hozzám fordulnak bajukban, s ismersz annyira, hogy egyiket sem küldhettem el üres kézzel...”¹⁸ Hogy Nemes valóban mennyire figyelemmel kísérte a kortárs hazai festők tevékenységét, azt többek között a Kecskemét városának ajándékozott (egyébként igen heterogén) anyag is bizonyítja. Egész sor olyan mű szerepelt ugyanis ebben a válogatásban, melyek csak röviddel az adományozást megelőzően, 1909–1910 táján készültek, s nemritkán – mint például Bornemisza Géza és Perlrott Csaba Vilmos egyes csendéletei – a legújabb, akkor

13 Térey Gábor: *A Szépművészeti Múzeum gyarapodása – Nemes Marcell ajándékai*, in: *Vasárnapi Ujság*, 1908, 968–970. o.

14 Az idézett felterjesztés, illetve Apponyi miniszter 1908. december 5-én Kammerer Ernőnek írt válaszelevele 597/1908, illetve 1966/1908 sz. alatt található a Szépművészeti Múzeum irattárában.

15 Nemes adományozólevele, illetve az ekkor ajándékba adott művek teljes listája 642/910, illetve 770/910 szám alatt található a Szépművészeti Múzeum irattárában.

16 Lásd az 1088/1910 sz. aktát a Szépművészeti Múzeum Irattárában. A nemesi cím adományozásáról szóló hivatalos közlemény a Budapesti Közlöny 1910. június 29-i számában jelent meg.

17 Lásd ezzel kapcsolatban: *Új magyar nemesek*, Pesti Futár 1910. július 4., 9–10.; *Miért lett nemes – a Nemes?*, Pesti Futár 1910. július 11., 9–11.; *Apostol vagy képkereskedő?*, Pesti Futár, 1910. november 28., 6.

18 Az idézett levél 4805/b szám alatt található a Magyar Nemzeti Galéria Adattárában.

még ultramodernnek számító törekvéseket képviselték.¹⁹ Szintén tudni lehet, hogy 1911 februárjában Nemes eleve azzal a szándékkal vásárolta meg Herman Lipót egyik művét, hogy azt Kecskemét városának adományozza.²⁰

Nemes Marcell mecénási tevékenysége egyébként ekkoriban már korántsem csupán festmények vásárlására, illetve adományozására korlátozódott. 1911. március 15-én kelt levelében több mint száz darabot számláló irizáló római üvegkollekcióját (utóbb átadva a Szépművészeti Múzeumnak)²¹ több más értékes iparművészeti tárggyal együtt az Iparművészeti Múzeumnak ajándékozta. Perzsa és török fajansztányérok, illetve limoges-i zománctárgyak mellett egy igen jelentős, 17. századi németalföldi emeletes szekrény is szerepelt ezen műtárgyak között.²² A múzeum igazgatója, Radisics Jenő udvari tanácsosi címre terjesztette fel az adományozót, ezt azonban Nemesnek nem sikerült megkapnia.²³

Nemes Marcell felesége, Steiner Olga, hosszas betegeskedés után, 1911. márciusában elhunyt. Gyermeük nem volt. Talán nem teljesen véletlenszerű, hogy a jeles műbarát több nagyszabású adománya – köztük a Kecskeméti Képtár megalapítását célzó ajándékozás – éppen a szomorú eseményt követő hónapokra datálható. Több jel is arra mutat, mintha Nemes ekkoriban tényleg szabadulni akart volna hatalmas gyűjteményétől, vagy legalábbis ennek jelentős részétől, ugyanakkor arra is vágyott, hogy „életműve” ne szóródjék szét teljesen, hanem lehetőleg egyben kerülhessen be valamelyik hazai vagy külföldi közgyűjteménybe, így őrizve meg nevét az utókor számára.

Üzleti megfontolások mellett ennek a tényezőnek is szerepe lehetett abban, hogy 1911–12 táján Nemes a magyar állammal, illetve Düsseldorf városával is tárgyalásokat folytatott gyűjteményének esetleges eladásáról. Itt érdemes megemlíteni – bár a dolog végül nem realizálódott –, hogy 1912-ben egész (több száz darabot számláló) kortárs magyar festészeti kollekcióját ajándékolajánlotta fel Budapest székesfővárosnak, azzal a feltétellel, hogy az így létrejövő Modern Magyar Képtár anyagának továbbfejlesztéséhez a főváros a maga részéről évi 100 ezer koronával járuljon hozzá.²⁴ Nemes Marcell mecénási tevékenysége ekkoriban mindenestre már olyan közismert volt, hogy egyes intézmények maguk fordultak támogatási kérelmükkel a jeles műbaráthoz.²⁵

1911 júniusa és 1912 januárja között a Nemes-gyűjtemény válogatott darabjaiból a müncheni Alte Pinakothekban²⁶, majd 1912 nyarán a düsseldorfi Kunsthallében is kiállítást

19 A korszak jelentősebb hazai műgyűjtői közül egyedül Nemes Marcell vásárolt a „magyar fauve-ok” alkotásai közül. Lásd ezzel kapcsolatban: Molnos Péter: *Kelet Párizsa a magyar Ugaron*, in: *Magyar Vadak Párizstól Nagybányáig 1904–1914*, Magyar Nemzeti Galéria 2006, 109–122 (119. o.)

20 *Herman Lipót naplója*, 13. (1909–1913), kézirat, Magyar Nemzeti Galéria Adattára, 3218.

21 A Szépművészeti Múzeumba átkerült antik üvegkollekció azonosítható darabjairól: László Barkóczi, *Antike Gläser* (Bibliotheca Archaeologica 19), Róma, 1996.

22 Az ekkor adományozott műtárgyakról lásd: *Magyar Iparművészet 1911*, 251.; Horváth Hilda: *Nemes Marcell, Magyar Múzeumi arképcsarnok*, Budapest, 2002, 649.

23 Nemes adományozó levele, illetve Radisics 1911. március 27-én kelt felterjesztése 1911/159 szám alatt található az Iparművészeti Múzeum Adattárában.

24 Lásd ezzel kapcsolatban: Z(oltán) T(akács): *Marcel von Nemes und das Kunstmuseum der Stadt Budapest*, in: *Der Cicerone IV.* (1912) 272. o.

25 Jól érzékelteti ezt a Magyar Zsidó Múzeum Bizottságának egy 1912. szeptember 20-án Nemes Marcellhez írt levele is. Az említett dokumentum a Zsidó Múzeum Levéltárában található.

26 *Katalog der aus der Sammlung des Kgl. Rates Marcell von Nemes-Budapest ausgestellten Gemälde*, Alte Pinakothek, München 1911. Korabeli forrásokból tudni lehet, hogy a Nemes-gyűjtemény képanyagát később Berlinben, illetve Kölnben is szerették volna bemutatni.

rendeztek.²⁷ Az immár nemzetközi híru műgyűjtő talán a müncheni bemutató lehetőségét kívánta honorálni azzal, hogy Gustave Courbet (1819–1877) egy gyümölcscsendéletét, illetve egy női portréját ajánlotta fel ajándékkul a müncheni képtárnak.²⁸ Ezen adományainak volt köszönhető, hogy 1911. december 24-én megkapta a bajor Szent Mihály-rend III. osztályát.²⁹

Ettől kezdve – talán további magas kitüntetések reményében – Nemes esetenként más külföldi múzeumoknak is juttatott értékes műtárgyakat. 1912-ben például Antonio da Pereda (1611–1678) *Santa Cruz második márkija felszabadítja Genovát* című hatalmas méretű képét adományozta a madridi Pradónak. Ez a festmény eredetileg annak a Vincente Carducho, Eugenio Cajes és mások által a Salón de Reinos számára készített történelmi képsorozatnak a részét alkotta, melyhez többek között Velázquez híres műve, a *Breda átadása* is tartozott.³⁰ Nemes Marcell nagy valószínűség szerint ennek a jelentős ajándékának köszönhetően kapta meg a spanyol királytól a Katolikus Izabella-rend nagyszalagját.³¹

1913 nyarán Nemes Párizsban árverésre bocsátotta nemzetközi híru gyűjteményének legértékesebb darabjait. Bár ezt utólag többnyire a gyűjtő teljes eladósodásával, illetve a hitelezők kifizetésének kényszerével magyarázták, némileg ellentmondani látszik ennek az a tény, hogy Nemes még ebben az időszakban is tovább folytatta műtárgyvásárlásait, akárcsak látványos mecénási tevékenységét. 1913–14 táján került Nemes ajándékként a berlini képtárba Abraham van Beyeren (1620/21–1690) egy kiváló halcsendélete, továbbá egy Jacopo Tintorettonak (1518–1594) tulajdonított kis olajvázlat, de még egy III. századból való figurális márvány oszloptartót is ajándékozott a Kaiser Friedrich múzeumnak.³²

A jeles műbarát persze a hazai műintézmények további támogatásáról sem feledkezett meg. 1915-ben két újabb adománnyal gazdagította a Szépművészeti Múzeumot, s amikor az orosz hadsereg által feldúlt sárosmegyei falvak károsultjainak megsegítésére ugyanitt műtárgysorsolással összekötött kiállítást szerveztek, Nemes Marcell a rá jellemző nagyvonalúsággal nem kevesebb, mint 16 festmény, illetve rajz felajánlásával támogatta a kezdeményezést.³³ 1916–17 folyamán az említett adományokat egész sor újabb követte, köztük olyan elsőrangú műalkotások, mint Maarten van Heemskerck (1498–1574) *Krisztus siratása* című műve, vagy Szinyei Merse Pál (1845–1920) kiváló színvázlata, az 1873-ban készült *Műterem*. A gyűjtemény fejlesztése szempontjából legalább ilyen fontosnak, illetve hézagpótlónak minősült azonban az a tíz antik váza, melyeket Nemes Marcell 1917 nyarán

27 *Katalog der aus der Sammlung des Kgl. Rates Marczell von Nemes – Budapest ausgestellte Gemälde*, Städtische Kunsthalle, Düsseldorf, 1912.

28 Az ajándékozáseleket lásd Fach 24, nr. 1. sz. Bayerische Staatsgemaldesammlungen, Archiv, München.

29 A kitüntetés odaítéléséről szóló hivatalos iratot lásd Ordens-Unterlagen, „MK 18459” sz., Bayerisches Hauptstaatsarchiv, München.

30 Lásd: Németh István: „*Greco és egyebek*”. *Régi spanyol festmények Nemes Marcell egykori gyűjteményében*, in: *El Greco, Velázquez, Goya. Öt évszázad spanyol festészetének remekművei*, Szépművészeti Múzeum, Budapest 2006, 58–64., (62.) o.

31 Lásd XIII. Alfonz 1912. november 4-én kelt végzését a rend odaítéléséről, a madridi Ministerio de Asuntos Exteriores y de Cooperation archívumában. Ezúton is szeretnék köszönetet mondani Lantos Adriánának, aki a szóban forgó dokumentum másolatát Madridból megszerezte számomra.

32 Nemes ezen adományával kapcsolatban lásd: Cella-Margaretha Girardet: *Jüdische Mäzene für die Preussischen Museen zu Berlin*, Egelsbach, 1997, 197–198. o.

33 Lásd: *Képes tárgymutató a József főherceg és Augusta főhercegné sorsjáték kiállításáról*, Szépművészeti Múzeum, Budapest 1915–16; Az eseményről többek között a *Művészet* című folyóirat is részletesen beszámolt: *Magyar művészek a sárosmegyei károsultakért*, *Művészet* 1915, 14., 289–292. o.; *A sárosi művész-sorsjáték kiállítása*, *Művészet*, 1915, 337–344. o.

adományozott a Szépművészeti Múzeumnak.³⁴ Újabb érdemei elismeréseként Petrovics Elek a harmadosztályú vaskorona rend adományozását kérte a minisztertől a jeles mecénás számára.³⁵ Itt érdemes megemlíteni, hogy 1917 novemberében Nemes állítólag azzal a céllal vásárolta meg a Szentendre melletti Pap-szigeten található egyházi kezelésben lévő földeket, hogy idővel ott is egy a kecskemétihez hasonló művésztelepet létesítsen.³⁶ Bár ezt a tervét sosem tudta megvalósítani, a terület egészen haláláig bizonyíthatóan az ő tulajdonában volt.

Nemes Marcell már 1918-ban házat vásárolt Münchenben, s az 1920-as évek elejétől ténylegesen is külföldön élt, kapcsolata azonban továbbra sem szakadt meg a hazai kulturális élettel. Egyik alapító tagja volt az 1920. március 12-én megalakult Szinyei Merse Pál Társaságnak, melynek keretein belül jelentős összegű alapítványt hozott létre fiatal művészek támogatására.³⁷ Bár Nemes már korábban is műalkotások egész sorát ajándékozta különböző hazai és külföldi múzeumoknak, legemlékezetesebb adományai talán éppen müncheni korszakához kötődnek. Az egyik ilyen mű El Greco (1541–1614) velencei ihletettségű *Bűnbánó Magdolnája*, Nemes híres Greco-kollekciójának egyik legismertebb darabja volt, melyet a gyűjtő 1921-ben ajándékozott a Szépművészeti Múzeumnak. Bár a festmény adományozását Nemes ismert mecénási tevékenységének egy újabb, látványos megnyilvánulásaként is értékelhetnénk, adott esetben nem egészen erről volt szó.³⁸ Mint ahogy egyes korabeli dokumentumokból egyértelműen kiderül, a gyűjtő adott esetben azért mondott le kedvenc Greco-képéről az intézmény javára, hogy a múzeumigazgató, Petrovics Elek hathatós támogatásában bízva, kieszközölhesse a minisztériumban gyűjteménye egy részének külföldre engedését.³⁹

A jeles mecénás talán egyetlen ajándéka sem él azonban oly elevenen a hazai közönség emlékezetében, mint Mátyóki Ádám (1673–1757) 1712-ben Gdanskban festett, Magyarországon nemzeti ereklyeként tisztelt Rákóczi-portréja. Nemesnek 1925-ben, az egykori szász királyi család gyűjteményéből sikerült megszereznie a festményt, melyet aztán még ugyanebben az évben a magyar államnak adományozott.⁴⁰ A Münchenből Nemes Marcell által személyesen hazahozott Rákóczi-portré hivatalos bemutatására

34 Ez a tíz antik edény feltehetően annak a belga nemesi gyűjteményből származó, 44 darabos kollekciónak a része lehetett, melynek megszerzéséről Nemes Marcell egy 1911. április 1-jén írt levelében tájékoztatta az Iparművészeti Múzeum igazgatóját. Nemes Radisics Jenőnek írt levele 186/1911 szám alatt található az Iparművészeti Múzeum adattárában.

35 Nemes Marcell 1917-ben meg is kapta a vaskorona rendet. Ezzel kapcsolatban lásd a 204/1917, illetve a 279/1917 számú aktákat a Szépművészeti Múzeum irattárában.

36 Lásd dr. Katona Gyuláné: *Védjük meg! Szentendre és környéke*, 1992. április 1. 3. o.

37 A Nemes Marcell-féle alapítvány alapítólevelének teljes szövegét közli: Jeszenszky Sándor (szerk.) *A Szinyei Merse Pál Társaság Értesítője*, 1. szám. 1925. február hó, Budapest 1925, 30–34. o. A Nemes Marcell-alapból még jóval az alapító halála után is, egészen az 1940-es évek végéig (az alap államosításáig) támogatták a hazai képzőművészeket.

38 A *Bűnbánó Magdolna* ajándékozásának háttéréről: Németh István: *Önzetlen adomány, vagy egészséges kompromisszum? Néhány adalék egy Greco-kép ajándékozásának háttéréhez*, in: *Bulletin du Musée Hongrois des Beaux-Arts* 97 (2002) 183–192. o.

39 Lásd ezzel kapcsolatban Petrovics Elek 1921. október 8-án a vallás- és közoktatásügyi miniszternek írt levelét 785/1921 szám alatt a Szépművészeti Múzeum irattárában.

40 Röviddel ajándékozását követően a Szépművészeti Múzeum igazgatója külön cikkben méltatta a mű jelentőségét: Petrovics Elek: *Mátyóki Ádám Rákóczi-képéhez*, in: *Magyar Művészet* I. (1925) 3–4. o.; A kép ajándékozásának körülményeiről lásd: Németh István: *Marcell Nemes and the Art of the Rákóczi Era*, in: *Europe and Hungary in the Age of Ferenc II Rákóczi* 24–26. *September 2003, Studia Caroliensia* 2004. Nr. 3–4, Budapest 2006, 103–112. o.

1925. április 22-én került sor a Régi Képtár magyar termében, ahol aztán az adományozó kívánságának megfelelően, hosszabb ideig külön belépődíj mellett volt kiállítva.⁴¹ Az így befolyt mintegy 5 millió 200 ezer koronát a Képzőművészeti Főiskolának utalták át a rászoruló hallgatók anyagi támogatására.⁴² A híres Rákóczi-képmás Drezdából való hazakerülése idején Mányoki Ádám élete és munkássága még szinte teljesen feldolgozatlanak számított, halaszthatatlanul szükségesnek tűnt tehát egy tudományos igényű Mányoki-monográfia elkészítése. Nemes Marcell a maga részéről rögtön 25 millió koronát ajánlott fel erre a célra. Az Országos Magyar Gyűjteményegyetem ki is írta a pályázatot, melyet végül Lázár Béla nyert meg.⁴³

Nemes ekkoriban egyes müncheni múzeumokkal is igyekezett mind szorosabbá tenni a kapcsolatát. 1926-ban egy Wolf Hubernek (1485 k.–1553) tulajdonított, *Jézus a Getsemani-kertben* című festményt ajándékozott a Bayerisches Nationalmuseumnak, az igazgató, Philipp Maria Halm 60. születésnapja alkalmából⁴⁴, majd egy évvel később Ferdinand Georg Waldmüller (1793–1865) egy 1828-ban festett női képmását adományozta a Neue Pinakotheknek.⁴⁵ A híres műgyűjtő egyébként 1929-ben még a párizsi Louvre-nak is juttatott néhány jelentős műalkotást⁴⁶, s ennek köszönhetően, ugyanezen év május 31-én meg is kapta a francia becsületrendet.⁴⁷

Élete során Nemes többször is tett olyan jellegű kijelentéseket, hogy majd egész műgyűjteményét (vagy ennek jelentős részét) a magyar államra kívánja hagyni.⁴⁸ Az 1920-as évek végén kitört világgazdasági válság következtében azonban az ő anyagi helyzete is mind kilátástalanabbá vált. Hatalmas hiteleket vett fel különböző német bankoktól, s egyes magánszemélyeknek is komolyabb összeggel tartozott. Nemes tisztában lehetett a helyzet súlyosságával, mivel maga rendelkezett úgy, hogy halála esetén egész műgyűjteményét, minden ingó és ingatlan vagyonát bocsássák áruba, s az így befolyt összegből kártalanítsák a hitelezőket. Szertefoszlott tehát a remény a legendás műgyűjtemény egé-

41 *Az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum Évkönyvei* IV. 1924–26, Budapest, 1927, 198. o.

42 A befolyt összegből a Képzőművészeti Főiskola elsősorban a miskolci és a kecskeméti művésztelep nyári tanfolyamait támogatta: *Az Országos Magyar Képzőművészeti Főiskola rektori tanácsüléseinek jegyzőkönyvei*. 1925. április 29. – 1929. október 25., 21. o. Lásd: MDK-V-I/1/3 sz. alatt, az MTA Művészettörténeti Kutatóintézet Adattárában.

43 Lásd: *Pályadíj Mányoki Ádám életrajzára*, in: *Magyar Művészet* 1925, no. 2. 60. o.; A monográfia végül csak évekkel később jelent meg, könyvének bevezetőjében a szerző mindenesetre külön is köszönetét fejezte ki az időközben elhunyt Nemes Marcellnek: Lázár Béla: *Mányoki Ádám élete és művészete*, Budapest, 1933, 5. o.

44 Nemes Marcell 1926. július 26-án kelt adományozó levele, BNM Dokumentation, Erwerbungsakten ER 1559. szám alatt található a müncheni Bayerisches Nationalmuseum adattárában. Ezúton is szeretnék köszönetet mondani dr. Matthias Wenigernek, hogy rendelkezésemre bocsátotta az említett festmény fotóját és az adományszál kapcsolatos dokumentumok másolatát.

45 Az ezzel kapcsolatos hivatalos bejegyzést lásd: *Direktion der Bayerischen Staatsgemäldesammlung, Archiv und Bibliothek, München, Archiv 633, Verzeichnisse über die Erwerbungen und Veränderungen von Gemälden und Skulpturen in der Rechnungsjahren 1919–1939, Verzeichnis 1927, nr. 68., inv. nr. 9396.*

46 Nemesnek ezek az adományai valamilyen oknál fogva csak 1932-ben, két évvel a gyűjtő halála után kerültek beletárolásra. Lásd: *Les donateurs du Louvre*, Paris 1989, 280.

47 Ezúton szeretnék köszönetet mondani Christine Minjolle-nak, a párizsi Musée de la Légion d'honneur munkatársának, aki levélben tájékoztatott a francia becsületrend megszerzésének pontos dátumáról.

48 Lásd erről Marcell de Nemes gives art collection to uncrowned king Otto and Hungarian State, *New York Times* 1925. április 25., 3–4.; Ein wertvolle Sammlung, *Welt am Sonntag*, 1925. április 26., 17.

szének a megszerzésére, 1930. május 5-én papírra vetett végrendeletében azonban Nemes még így is egy régi németalföldi s tizenöt modern magyar festményt hagyott a budapesti Szépművészeti Múzeumra.⁴⁹ A gyűjtő 1930. október 28-án bekövetkezett váratlan halála után, az 1931 és 1934 között Münchenben, illetve Budapesten megrendezett hagyatéki árveréseken a pazar kollekció teljesen széthullott.⁵⁰ Nemes Marcell nevét így azok a műalkotások őrizték meg elsősorban az utókor számára, melyeket ő még életében adományozott valamely hazai vagy külföldi közintézménynek, így többek között a Szépművészeti Múzeumnak, az Iparművészeti Múzeumnak, vagy a fennállásának századik évfordulóját idén ünneplő Kecskeméti Képtárnak.

Hogy Nemes Marcellnek vitathatatlan érdemei voltak a hazai kultúra támogatása terén, azt jórészt még azok a kortársai is elismerték, akik kellemetlen, fennhéjázó modora miatt nem különösebben kedvelték. Ferenczy Béni egy 1957-ben publikált visszaemlékezésében például így írt a gyűjtőről: „...Nővéremmel, Petroviccsal és Hatvanyval ...kinevettük ezt a különös embert, aki Mecénásnak, Művészeti Császárnak, a festészet csalhatatlan pápájának gondolta magát, pedig csak egy nagy fezőr volt. De nagy értékeket, festészeti kultúrát, addig ismeretlen neveket és színeket hozott Pestre, s neve a Szépművészeti Múzeum annaleseibe mint jelentős donator-név mindig a hála betűivel lesz beírva...”⁵¹ A Ferenczy cikkében is említett múzeumigazgató, a Nemes hiúságát, emberi gyengéit legalább ennyire ismerő Petrovics Elek már lényegesen megértőbb, melegebb hangnemben nyilatkozott a jeles műbarátról: „...Nemes Marcellről ... meg kell állapítani – s ezt lehetetlen figyelembe nem venni –, hogy letagadhatatlan érdemei vannak ... Az állami gyűjteményeket a kiváló daraboknak egész sorával gazdagította. ... A magyar művészekről százával vásárolt képeket, lendületet adott a vásárlásnak olyan időben, midőn a vásárló kedv gyöngye volt még, Kecskeméten egész magyar galériát alapított ... Hogy tehetséges és ügyes üzletember is, hogy senkiből küzdötte fel magát és hogy sokat szerzett, ezt nem lehet neki felróni. Ő a közérdek szolgálatáról sem feledkezett meg, ő nemcsak üzletember, hanem fanatikus és nagyszabású támogatója is a művészetnek, s ha összehasonlítjuk őt azokkal, akik egyoldalúan hajszolják üzleti érdekeiket, azt kell kívánnunk: bár csak volna sok Nemes Marcellünk....”⁵²

A Szépművészeti Múzeum egy 2011. október végén nyíló, nagyszabású kiállítással kíván méltó emléket állítani a műgyűjtő és mecénás Nemes Marcellnek.

49 Nemes Marcell eredeti, német nyelven írt végrendelete jelenleg AG München Nr. 1930/2446 szám alatt található a müncheni Staatsarchiv anyagában, a gyűjtő hagyatéki ügyeivel kapcsolatos számos egyéb irattal együtt. A végrendeletileg a Szépművészeti Múzeumra hagyott művek sorsáról lásd: Németh István: *Szertefoszlott remények. Nemes Marcell végrendelete.* A Szépművészeti Múzeum szerzeményei a Nemes-hagyaték anyagából, in: *Bulletin du Musée Hongrois des Beaux-Arts* 2007/106–107. 273–282.

50 *Sammlung Marzell von Nemes. Gemälde, Textilien, Skulpturen, Kunstgewerbe.* Versteigerung im Auftrage der Testamentsvollstrecker des Nachlasses, in München vom 16–19. Juni 1931, Hugo Helbing, München 1931; *Sammlung Marzell von Nemes. 2. Abteilung. Gemälde, Skulpturen, Textilien Kunstgewerbe und Möbel,* Hugo Helbing München, 1933. november 2.; *Jánoshalmi Nemes Marcell magyar képgyűjteménye,* Az Ernst Múzeum Aukciói XLVII., I. rész. Budapest 1933. december 3–4.; *Jánoshalmi Nemes Marcell magyar képgyűjteménye II. rész.* Az Ernst Múzeum Aukciói XLIX., Budapest, 1934. április 23.

51 Ferenczy idézett cikke: Ferenczy Béni: *A Szépművészeti Múzeum Grafikai Gyűjteményének kiállítása a múzeum fennállásának 50. évfordulója alkalmából,* in: *Művészettörténeti Értesítő* VI. (1957), 48–53. o.

52 Petrovics Elek idézett, 1921. október 8-án kelt levele 785/1921 szám alatt található a Szépművészeti Múzeum irattárában.

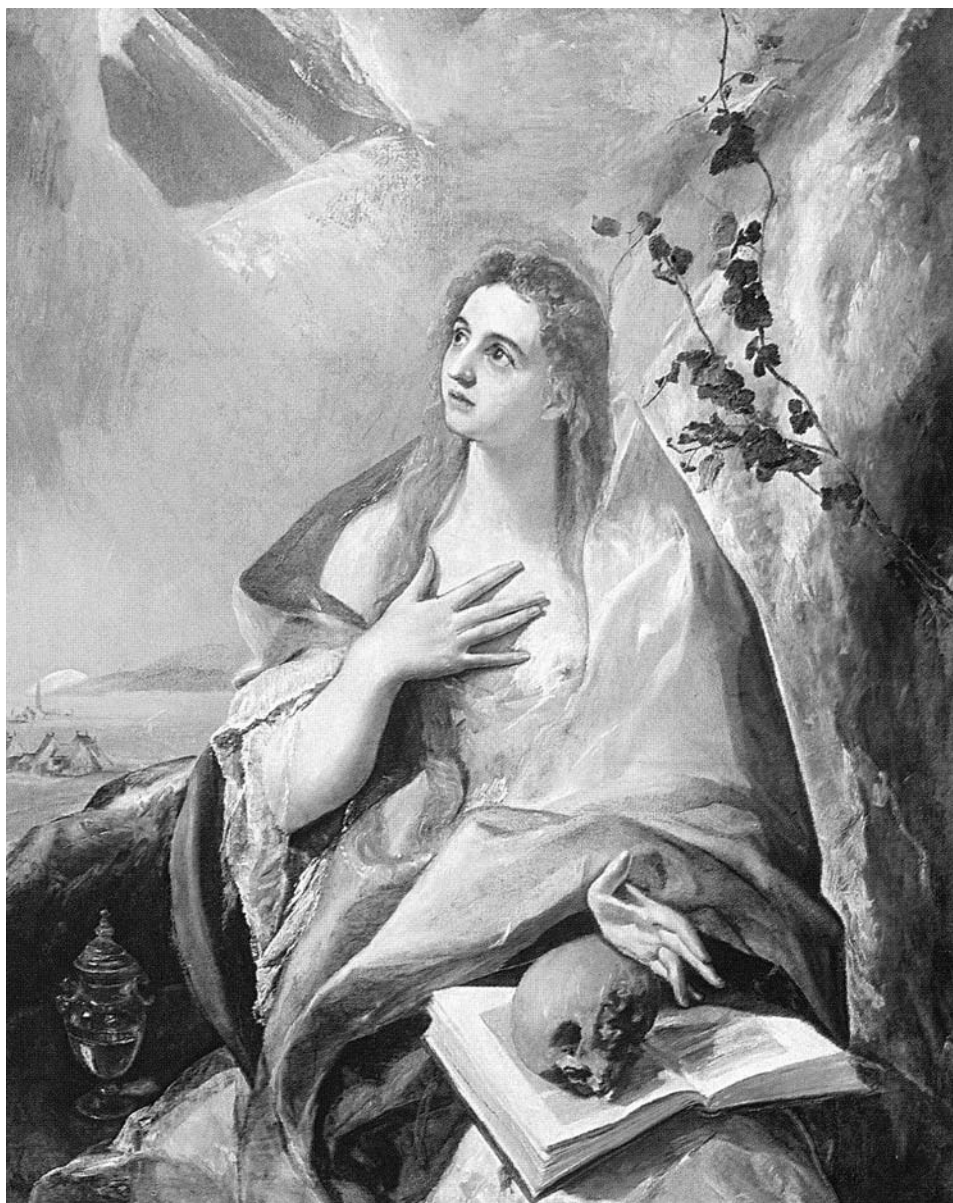
Vörösalakos amphora – Nemes Marcell ajándéka 1917-ben a Szépművészeti Múzeumnak

Bogdány Jakab: Virágcsendélet, Magyar Nemzeti Galéria, Nemes Marcell ajándéka 1908-ban a Szépművészeti Múzeumnak

Aranyozott bronz füstölő, francia 18. sz. – Nemes Marcell ajándéka 1911-ben az Iparművészeti Múzeumnak

El Greco: Bűnbánó Magdolna – Nemes Marcell ajándéka 1921-ben a Szépművészeti Múzeumnak

Herman Lipót: Nemes Marcell portréja